

боці, головою на південний захід і обличчям до входу в катакомбу. Ліворуч від черепа знайдено мідні намистини, на грудях намисто з черепашок (рисунок, 4), а поблизу під глиняний горщик жовтувато-брунатного кольору, з високою шийкою, дуже окулклиними круглими бочками та плоским денцем (рисунок, 5). Поверхню горщика прикрашено багатим орнаментом: по шийці нанесені горизонтальні відбитки тасьми, між якими прокреслені косі глибокі насічки; на тулубі — візерунок у вигляді фестонів, концентричних кіл та спектральних фігур; по зрізу вінець тягнуться косі насічки. Орнаментальні заглиблення заповнені червоною вохрою. Поруч з посудиною лежали кістки тварин (кона, вівці).

За влаштуванням могильної ями, поховальним обрядом, характером інвентаря поховання № 8 можна віднести до донецької групи пам'яток катакомбної культури². Катакомбне поховання № 5 безінвентарне.

Зрубні поховання № 3 та 4 виявлені в південній половині кургану. Положення кістяків в обох могилах однакове: в скорченому стані на лівому боці, головою на північний схід. Поховання № 4 супроводжувалося інвентарем — розбитою банкоподібною посудиною сірувато-чорного кольору, з сплюсненим денцем.

Поховання № 1 — пізньокочовницьке. Воно відкрите в центрі кургану на глибині 1,95 м. В могилі на спині лежав кістяк, орієнтований головою на захід; руки витягнуті вздовж тулуба. Ліворуч від небижчика знайдено череп і ноги коня, покладені в анатомічному порядку. Поруч з головою коня лежали залізні вудила без перегину з кінцями по боках та фрагменти попружних пряжок. Вздовж хребта похованого виявлено бронзові підвіски-бубонці, що використовувались як гуданки: на грудях — простий залізний ніж; на тазі — залізна поясна пряжка; біля лівої скропі — золоте скронське кільце, ромбоподібне в перетині. Вздовж тулуба вершника знайдено залишки шовкового одягу та хутра.

Поховання № 1, очевидно, належить до вечейських і датується кінцем IX—першою половиною XI ст.

Дослідження Олександрівського кургану доповнює важливими даними матеріали пам'яток міді—бронзи і середньовіччя на території Дюпечипи.

¹ Максименко В. Е. Новые материалы по эпохе ранней бронзы на Нижнем Дону.— СА, 1973, № 1, с. 249; Щепинский А. А., Черепанова Е. Н. Северное Присважье в V—I тысячелетиях до н. э. Симферополь, 1969, с. 61; Телегин Д. Я. Среднеостогівська культура епохи міді. К., 1973, с. 82, 83, 90, 91.

² Братченко С. Н. Периодизация памятников средней бронзы бассейна Нижнего Дона. Автореф. канд. дис. К., 1969; Археологія Української РСР. Т. 1. К., 1971, с. 320—322.

Олексій Іванович Тереножкін

(до 70-річчя від дня народження)

В 1977 р. сповнилося 70 років від дня народження доктора історичних наук, завідуючого відділом археології раннього залізного віку Інституту археології АН УРСР, професора Олексія Івановича Тереножкіна.

О. І. Тереножкін народився 26 листопада 1907 р. в м. Пугачові Саратовської області. Після закінчення середньої школи він вступає на археологічне відділення Вищих курсів краєзнавства в м. Самарі й продовжує освіту на історико-археологічному відділенні етнологічного факультету Московського університету, який успішно закінчує 1930 р.

Самостійна польова діяльність О. І. Тереножкіна починається ще за студентських років розкопками та розвідками у Поволжі та Середній Азії. Середньоазійська археологія на довгі роки стає головною його захопленістю. Ще будучи аспірантом ЦМК, у 1937 р. він відкриває видатні пам'ятки домусульманського Хорезма, що зробили можливим вивчення славнозвісної тепер хорезмської цивілізації.

З 1938 р. О. І. Тереножкін стає співробітником Інституту історії і археології Узбецької РСР і зосереджує свої зусилля на вивченні городища Ак-тепе поблизу м. Ташкента, що виявилось руїнами чудового за архітектурними і фортифікаційними спорудами сардійським замком V—VII ст.

Велика Вітчизняна війна перервала дослідження молодого вченого, але і в ці роки він не припиняє наукової діяльності. Результатом її була участь О. І. Тереножкіна у написанні великої праці з історії 4-ї гвардійської армії, у лавах якої він пройшов шлях від Сталінграда до Відня.

Починаючи з 1945 р., він досліджує Афрасіаб і встановлює, що Самарканд виник у VI ст. до н. е., на підставі чого в Узбекистані відбулося ювілейне святкування 2500-річчя цього відомого центру давньої культури. Підсумки дослідження були підве-

дені ним у кандидатській дисертації «Согд і Чач», яку він захищає 1948 р. Цього самого року О. І. Тереножкін переїздить до Києва і незабаром очолює відділ археології раннього залізного віку, яким керує і понині.

По переїзді на Україну О. І. Тереножкін провадить розкопки відомого Глеваського кургану VI ст. до н. е. і розпочинає вивчення передскіфського часу в Лісостеповому Правобережжі. В результаті проведення широких польових досліджень і вивчення музейних колекцій йому вдається виділити серед середньодніпровських старожитностей чорноліську культуру пізньої бронзи і, таким чином, заповнити відчутну прогалину в знаннях з історії найдавнішого населення території України. Дослідження білогрудівської і чорноліської культур стали підвальною докторській дисертації О. І. Тереножкіна, яку він захистив 1958 р., а згодом і для фундаментальної монографії «Передскіфський період на Дніпровському Правобережжі» (К., «Наук. думка», 1961).

Одночасно із визначенням передскіфського періоду на Дніпровському Правобережжі О. І. Тереножкін багато уваги приділяє вивченню археологічних старожитностей Степової України. У 1951—1954 рр. під його керівництвом провадяться розкопки великого кургану енеолітичної доби Сторожова Могила, здійснюються широкі охоронні дослідження в заллаві р. Молочної та розкопки славнозвісного царського кургану в м. Мелітополі — однієї з найбагатших скіфських пам'яток IV ст. до н. е. Протягом 60-х — на початку 70-х років ним було проведено цілу серію досліджень скіфських старожитностей на Київщині, Дніпропетровщині, Херсонщині, Запоріжжі, Черкащині.

Значний внесок у зазначений період було зроблено О. І. Тереножкіним в теоретичне вивчення скіфської історії та культури. Результатом цих досліджень поряд з численними статтями було створення відповідної частини другого тому «Археології Української РСР» (К., «Наук. думка», 1971), що посіла визначне місце в світовій археологічній літературі.

Але і в ці роки найулюбленішою темою досліджень вченого залишається передскіфський період. Вінцем його пошуків у цій галузі стала монографія «Кіммерійці» (К., «Наук. думка», 1976) — взірць наукової вимогливості і принциповості вченого.

Поряд із організаційною та науковою роботою О. І. Тереножкін провадить велику редакційну і педагогічну діяльність. Під його редагуванням побачили світ численні монографії і збірники. Багато його учнів самі стають провідними вченими, захистили кандидатські й докторські дисертації. Вихованці згадують свого вчителя з незмінним теплом як вимогливого і доброзичливого керівника, чуйну людину, що може не тільки націлити на пошук, але й підтримати в будь-якій ситуації. Багатьом сучасним археологам країни О. І. Тереножкін дав напрям у науку в якості опонента при захисті кандидатських і докторських дисертацій.

Бойовий і трудовий шлях О. І. Тереножкіна відзначено орденом Червоної Зірки, багатьма медалями та Почесною Грамотою ЦК КП Узбекистану, Верховної Ради та Ради Міністрів Узбецької РСР. У 1977 р. О. І. Тереножкіну рішенням Верховної Ради УРСР присвоєно звання Заслуженого діяча науки Української РСР.

Своє 70-річчя О. І. Тереножкін зустрічає в повному розквіті творчих сил і невтомній працездатності. Зараз в співдружності з В. А. Іллінською він працює над створенням ґрунтової монографії «Велика Скіфія», в якій буде підведено підсумок багатолітньому вивченню історії скіфського суспільства як авторами, так і численними їх сучасниками та попередниками. Знаючи вимогливість О. І. Тереножкіна до своїх праць, можна не сумніватися, що ця книга стане гідним внеском у розвиток радянської археологічної науки. То ж від душі бажаємо йому довгих літ здоров'я, творчих успіхів і нових відкриттів на ниві улюбленої його науки.

Б. М. Мозолевський, Є. В. Черненко
(Київ)